

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

УДК 159.235

ГОЛОВКО Наталія Іванівна

канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки,
факультет психології, Київський національний
університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

В статті розкриваються особливості формування мотиваційно-ціннісної сфери студентів в процесі оволодіння професією соціального працівника. Аналізуються чинники, що сприяють та перешкоджають успішному оволодінню професійними навичками в процесі навчання у ВНЗ

Ключові слова: *мотиваційно-ціннісна сфера, професійне навчання, самореалізація, адаптація, мотиви, цінності*

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОТИВАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

В статье показаны проблемные аспекты обеспечения специализированными компьютерными технологиями учебного процесса в инклюзивной среде. Представлен анализ и возможности вспомогательных специализированных компьютерных продуктов, которые могут использоваться людьми с особыми потребностями. Представлены направления социальной политики государства по обеспечению образовательного пространства образовательными инновационными технологиями

Ключевые слова: *мотивационно-ценностная сфера, профессиональное обучение, самореализация, адаптация, мотивы, ценности*

Проблема мотивації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів є головною в навчальному процесі. Як показують психологічні дослідження, мотивація навчальної діяльності залежить від багатьох факторів: індивідуальних особливостей студентів, характеру ближньої референтної групи, рівня розвитку студентського колективу, потреби в досягненні й униканні невдач і т.п. З іншого боку, мотивація поведінки студента як психічне явище завжди є відображенням погляду, соціальних орієнтацій, установок тієї соціальної групи, представником якої є студент.

Мотиваційно - потребова сфера – складне психологічне явище, в якому домінують мотиви визначають спрямованість особистості.

Теоретико-методологічними засадами дослідження є теорії мотивації Х. Хеккаузена, В.Г. Асеева, О.М. Леонтьєва, П.М. Якобсона, А.К. Маркова, Ю.Б. Орліва та інші. Рішенням найбільш суперечливого в психології мотивації питання про співвідношення мотиву і потреби займалися С.П.Манукян, Ю.В.Шаров, М.І.Божович, О.М. Леонтьєв. Мотивацію як складну систему, в яку включені певні ієрархічні структури розглядали В.Г. Асеев, М.І. Божович, А. Маслоу,

Б.І. Дадонов. Різні види мотивів досліджували Б.Ф. Ломов, П.М. Якобсон, Д.Обуховський. Великий внесок до вивчення особливостей мотивації учбової діяльності внесли А.К. Маркова, А.Т. Матіс, Ю.Б. Орлів, М.В. Матюшкіна.

Мета дослідження, що висвітлюється в даній статті, визначити психолого-педагогічні умови та фактори стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які навчаються за спеціальністю «соціальна робота».

Завдання дослідження – розкрити сутність мотивації та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів; зробити психолого-педагогічний аналіз мотивації та стимулювання; визначити шляхи їхнього підвищення.

Важливість позитивної мотивації для ефективності і успішності учбової діяльності була доведена дослідниками Р. Клаусом, В.А. Якуніною, Н.І. Мішковою. Мотивація формується під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішні фактори пов'язані з особистістю людини – її потребами та інтересами, соціальними установками, індивідуальною позицією щодо окремих речей, моральними переконаннями, очікуваннями, сприйняттям та усвідомленням певних цінностей. Серед зовнішніх факторів переважають стимули особи. Цілком зрозуміло, що дієвість мотивації буде визначатися тим, якою мірою внутрішні мотиви людини до діяльності збігатимуться із запропонованими стимулами. При побудові системи мотивації необхідно виходити саме з принципу досягнення оптимальної відповідності між засобами внутрішньої та зовнішньої мотивації. Це означає, що система мотивації повинна бути конкретною, адаптованою до умов певної організації.

Мотиваційно-особистісний аспект пов'язаний із формуванням позитивних навчальних мотивів і особистісних якостей студента, дійових цілей, оскільки мотиви й цілі є важливими детермінантами діяльності. Структура мотивів студента, що формується в період навчання, є стрижнем особистості майбутнього фахівця, зокрема майбутніх соціальних працівників.

За психологічними особливостями діяльність, поведінка – найзагальніші форми цілісного вияву активності особистості як суб'єкта. Як стверджує психолог Ломов Б.Д., психічні явища проявляються в діяльності та поведінці людей. Важливим є те, що діяльнісні, поведінкові ситуації динамічні, мінливі. Ситуація не зберігається, як стверджує автор, вона змінюється під впливом поведінки, завдяки чому виникають нові впливи на суб'єкт [2, с. 36].

Аналіз літератури з питань системного підходу, вивчення реальних процесів діяльності, поведінки переконує в доцільності їх розгляду як системи, головними компонентами якої є потребнісно-мотиваційний, операційний, інформаційний, регуляторний [3, с. 136].

Чинником, що має мотиваційне значення та виявляє постановку студентом певних цілей, є рівень домагань особистості – прагнення досягти цілей того ступеня складності, на який людина вважає себе здатною. В основі рівня домагань лежить самооцінка, підтримання якої стало для студента потребою.

Спрямованість – одна з найістотніших сторін особистості, які характеризують її мотиваційну сферу. Поняттям «спрямованість» позначаються ті особистісні утвори, які результативно виявляють себе таким чином: а) в одній і тій самій життєвій ситуації різних індивідів спонукають ставити перед собою різні завдання; б) у конкретного індивіда створюють не випадкову послідовність постановки цілей, протистоїть випадковим змінам ситуації. Інакше кажучи спрямованість – це модус особистості, стрижень її структури, що визначає її ініціативну поведінку, яка виходить межі пасивних реакцій на зовнішні подразники.

Під спрямованістю розуміють систему домінуючих мотивів. Провідні мотиви підпорядковують собі всі інші й характеризують будову всієї мотиваційної сфери людини, виникнення ієрархічної структури мотивів виступає як передмова стійкості особистості [2, с. 400].

Як стверджують психологи, мотивом може стати тільки усвідомлена потреба й тільки в тому разі, якщо задоволення цієї конкретної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить в дію. У цьому плані будь-які психічні явища можуть виступати як мотиви поведінки тільки за умови, якщо у відповідному суб'єктивному й об'єктивному середовищі кожне з них перетворюється на потребу, а її задоволення стає звичкою.

З часом, якщо дія стала звичною, між потребою та дією встановлюється прямий зв'язок. Таким чином, можна стверджувати, що мотив є результатом мотивації і являє собою внутрішню психологічну активність, що організує та планує діяльність і поведінку, в основі яких лежить необхідність задоволення потреби.

За твердженням науковців, мотиви діяльності людини пов'язані з її цілями. Цілі і мотиви дій можуть збігатись. Наприклад, якщо студента спонукає до виконання завдань з певної дисципліни прагнення засвоїти певні знання або навички, то тут ціль і мотиви дій збігаються. Якщо ж студент керується у своїх діях не стільки інтересом до змісту, скільки прагненням одержувати позитивну оцінку або уникнути неприємностей за невиконання завдання, то мотив і безпосередня ціль його діяльності явно нетотожні.

Мотиваційний фактор передбачає перетворення знань, умінь і навичок в засоби особистісного і професійного зростання, тим самим посилюючи якість діяльності клієнта і якість діяльності соціального працівника як професіонала.

Взаємообумовленість цілей і мотивів студента очевидна, оскільки ціль діяльності завжди залежить від її мотиву. Для того щоб досягти успіху у навчанні, необхідне попереднє усвідомлення студентом, що даний предмет має відношення до задоволення наявної потреби, і потреба в ньому спонукає її до відповідної дії. Мотив спрямовує сили особистості в напрямі задоволення її потреби.

Методи стимулювання навчальної діяльності студентів спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню. До них належать методи формування пізнавальних інтересів та методи стимулювання обов'язку і відповідальності в навчанні.

Соціальна робота є не тільки практичною фаховою діяльністю, а й певною системою знань — сумою суджень, що узагальнюють особливості, закономірності, форми, методи й інші аспекти функціонування цього суспільного феномену, а також специфічної діяльністю, спрямованою на здобуття нових знань, її систему становлять виявлені, з'ясовані й описані факти, закономірності, закони, концепції, теорії, понятійний апарат, методологія здобуття нових знань тощо.

Мета соціальної роботи як навчальної дисципліни полягає у формуванні в студентів цілісного уявлення і теоретичних знань про зміст соціальної роботи як науки і професійної діяльності, про її основні напрями, інструментарій, технології та організацію, а також у сприянні оволодінню конкретними методами і технологіями цієї роботи. Вона покликана сформувати необхідні для такої діяльності особистісно-професійні якості майбутнього соціального працівника.

Процес навчання під час підготовки соціальних працівників передбачає оволодіння методами і технологіями забезпечення взаємодії клієнтів соціальної роботи і суспільства, стимулювання клієнтів до участі в суспільнозначущій діяльності, запобігання соціальним проблемам і коригування девіантної поведінки тощо.

Механізмом формування навчальної мотивації студентів є вироблення єдиної структури цілей навчальної діяльності. Саме тому велике значення відіграє вчасне і систематичне формулювання викладачем цілей навчання, спрямування студентів на навчальну діяльність та ефективне її досягнення.

Пізнавальна мотивація окрилює людину, спонукає її розвивати свої здібності та можливості, розкриває її творчий потенціал, тобто зумовлює особистісні та професійні зміни під час підготовки майбутнього фахівця. Саме тому пошук психолого-педагогічних умов, які сприяють появі пізнавальної мотивації з наступною її трансформацією у мотивацію професійну, є одним із стратегічних напрямків розвитку інноваційних технологій навчання у вищій школі. А по-

еднання пізнавального інтересу до предмета і професійної мотивації найсильніше впливає на ефективність навчання.

Успішність і ефективність навчальної діяльності залежить від мотиву навчання. Мотив – внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумові зусилля. Мотиваційна сторона процесу навчання містить три групи мотивів: зовнішній (заохочення та засудження), змагальні (успіх порівняно з кимсь або з самим собою), внутрішні (розкриваються як піддрунтя для плідної діяльності). А. І. Кузьмінський виділює такі групи мотивів: соціальні, спонукальні, пізнавальні, професійно-ціннісні, меркантильні [1, с. 183]. Так, професійно - ціннісні відображають прагнення студентів отримати ґрунтовну професійну підготовку для ефективної діяльності в різних сферах життя. Дані мотиви забезпечують найбільш стійкий інтерес до учіння, а це в свою чергу вимагає від викладача використання різноманітних методів та технологій навчання, які будуть активізувати, цілеспрямовано розвивати та поглиблювати пізнавальний інтерес. До внутрішніх мотивів належать: суспільна значущість навчання; професійні мотиви, що відображають значення навчальної діяльності з оволодіння майбутньою професією; пізнавальні, пов'язані з потребою у нових знаннях. Зовнішні мотиви зорієнтовані на цінності, що стосуються поза навчальної діяльності: мотиви матеріального заохочення; особисті інтереси, пов'язані із одержання диплома, мотиви спілкування тощо. Ефективність навчальної діяльності студентів залежить від прояву пізнавальних інтересів, які спрямовують особистість на відповідну пізнавальну діяльність, ознайомлення з новими фактами. Ці пізнавальні інтереси піддаються стимулюванню різноманітними методами.

Розвиток позитивних навчальних мотивів - невід'ємна складова процесу навчання і виховання студентів. Для ефективної практичної роботи в цьому напрямі потрібне ґрунтовне вивчення закономірностей розвитку навчальної мотивації студентів.

Як стверджує Слєпкань З.І., до методів стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності на заняттях можна віднести: ділові та рольові ігри, дискусії і диспути; створення емоційно-моральних переживань; створення ситуації пізнавальної новизни та зацікавленості тощо [4, с. 66].

Ситуативні ігри для майбутніх соціальних працівників допоможуть відтворити ситуацію, яка матиме місце у майбутній професії. Тільки пізнавальна мотивація здатна стати дієвим чинником активного залучення особистості до процесу пізнання. Мотиви виникають із потреб, а потреби визначаються досвідом, настановою, оцінкою, волею, почуттям тощо. У нашому випадку інтерес до навчання

виникає у зв'язку з проблемою і розгортається у процесі розумової праці, пов'язаної з пошуком розв'язання проблемного завдання.

На нашу думку, проведення ділових ігор на заняттях допоможе активізації мислення, підвищить самостійність у вирішенні проблем. У продовж ділових ігор формуються певні навички та вміння студентів в активному творчому процесі, при цьому також, а це головне, відбувається розвиток колективних форм спілкування. Гра у навчальному процесі забезпечує емоційну обстановку відтворення знань, полегшує засвоєння навчального матеріалу, створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчальної роботи, знімає втому, перевантаження.

Активізувати навчальний процес можуть також навчальні диспути чи дискусії як методи навчання. Вони базуються на обміні думками між студентами, викладачем та студентами. Ці методи сприяють формуванню вмінь мислити самостійно, виважено аргументувати свої думки та поважно ставитись до думок інших. Навчальна дискусія використовується під час спільного розв'язання проблеми групою студентів, її мета — обговорення наукових положень, даних, що потребують безпосередньої підготовки студентів за джерелами ширшими, ніж матеріал підручника. Як метод формування інтересу до знань, вона покликана не лише дати студентам нові знання, а й створити емоційно насичену атмосферу, яка б сприяла глибокому проникненню їх в істину, отриманню від цього позитивних емоцій. Наукова суперечка не лише поглиблює знання студентів, але й викликає особливий інтерес до навчання, до вивчення дисциплін. Під час дискусії студенти взаємно збагачуються навчальною інформацією. Одні з них усвідомлюють, що ще не все знають, і це спонукає їх до заповнення «прогалин», інші — відчують задоволення від того, що знають більше за інших, і прагнуть утриматися на такому рівні.

Навчальна дискусія створює оптимальні умови для попередження можливих помилкових тлумачень, для підвищеної активності студентів і міцності засвоєння ними матеріалу. Вона вчить прийомів аргументування, наукового доведення.

Під час навчання студентів - майбутніх соціальних робітників, викладачеві необхідно створювати пізнавальний інтерес до навчального матеріалу. Полягає цей метод у використанні цікавих пригод, гумористичних уривків тощо, якими легко привернути увагу студентів. Особливе враження справляють на студентів цікаві випадки, несподіванки з життя тощо.

Підготовка соціальних працівників відбувається на основі інтеграції теорії і практики. З огляду на це найважливішими методами викладання соціальної роботи є навчання на досвіді (навчання на

робочому місці під час практики, виїзних занять, максимальне використання практичних прикладів, розроблення прикладних і дослідницьких проектів, програм, рефлексивні вправи) і проблемно-орієнтований підхід (вивчення випадків, відпрацювання вмінь). Використання особистісно-діяльнісного підходу до навчання, спрямованого на формування відповідних професійних вмінь, навичок та особистісних якостей соціальних робітників: інтерактивні технології, волонтерська діяльність, різні види практики.

Педагогічний процес знаходиться у постійному русі, постійно розвивається та вдосконалюється. Головним напрямком його розвитку є постійне підвищення активності, самостійності та свідомості студентів, збільшення в їх роботі процесу самовиховання, самоосвіти, елементів наукового дослідження. Це вимагає змін у діяльності викладача і, в першу чергу, потребує спрямування його взаємодії із студентами на користь процесів саморозвитку й самоорганізації. Розробляються нові та використовуються вже існуючі технології навчання, які адаптуються до конкретних умов та специфіки вузу. У зв'язку з цим розробляються й різні технології аналізу педагогічної діяльності, що стимулюють посилення самостійності студентів, збільшують мотивацію та стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів; передбачають розвиток процесів саморегуляції спільної діяльності викладача та студентів і сприяють підвищенню якості навчального процесу в цілому.

Таким чином можна зробити **висновок**, що до безпосередніх мотивів, зумовлених процесом та змістом навчальної діяльності, відносяться: пізнавальні мотиви (орієнтація на оволодіння новими знаннями); професійні мотиви (бажання опанувати знання та навички зі спеціальності); потреба у постійному саморозвитку та самовдосконаленні; усвідомлення відповідності власних схильностей та здібностей до вимог професії; можливість допомагати людям. Проте виявилось, що більшою мірою на мотивацію впливають саме опосередковані мотиви, що дають можливість задовольняти потреби, які не стосуються безпосередньо змісту навчальної діяльності: усвідомлення важливості та престижності вищої освіти; усвідомлення перспективності професії; широкі можливості, які дає спеціальність для подальшого навчання та працевлаштування; усвідомлення важливості опановуваної професії. Ефективність навчального процесу залежить також і від багатьох інших чинників. Але незаперечним є те, що успіх у реалізації навіть найдосконаліших педагогічних систем та завдань, залежить здебільшого від особистості викладача, його майстерності і моральних якостей. Вимоги сучасності ставлять перед вищим навчальним закладом, зокрема перед педагогічним, завдання сформулювати не тільки ви-

сокоосвічену, але їй здатну самостійно їй творчо мислити, адаптуватися до умов існування особистість.

Література

1. Кузмінський А. І. Педагогіка вищої школи. Навчальний посібник. - К.: Знання, 2011.- 486 с.
2. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии.- М.: Наука, 1984.- 444с.
3. Психологія./ За ред. Трофімова ЮЛ.- К.: Либідь, 1999.- 555с.
4. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. - К.: Вища школа, 2005.- 236 с.

In article features of formation of motivatsionno-valuable sphere of students in the course of mastering by a trade of the social worker reveal. Factors which assist are analyzed and interfere with successful mastering by professional skills in the course of training in HIGH SCHOOL

Key words: *motivatsionno-valuable sphere, vocational training, self-realisation, adaptation, motives, values*